

TÓTH Zsuzsanna
egyetemi adjunktus
Budapesti Gazdasági Egyetem Gazdálkodási Kar, Zalaegerszeg
senior lecturer
Budapest Business School Zalaegerszeg Faculty of Business
Administration, Zalaegerszeg, Hungary
email: toth.zsuzsanna@uni-bge.hu

A FELZÁRKÓZÁS MÉRÉSÉNEK KÉRDÉSEI ÉS ASPEKTUSAI A VISEGRÁDI ORSZÁGOK ESETÉBEN

ISSUES AND ASPECTS OF MEASURING THE CATCHING-UP PROCESS OF THE VISEGRAD COUNTRIES

ABSTRACT

In 2004 the European Union accomplished an expansion of unprecedented scale in the scope of which ten new member states joined the 15 existing members of the community in one huge step. During the period leading up to and immediately following the expansion, a great number of analyses and reports saw the light of day that attempted to evaluate the further development potentials of the ten new member countries. These analyses and reports, however, considered the European Union as if it were a uniform and homogenous population or set and used it as a basis for comparison in their projections. They did so even though this assumption already fails to hold true for the EU15 and that the subsequent accessions and the global economic crisis exacerbated, and in fact, accentuated the differences in the member states' levels of development. Therefore, leaving these false assumptions behind, to gain a more reliable and workable evaluation of the convergence processes of the four Visegrad countries and to make an adequate comparison of the results, I find it highly advisable to consider the problem of catching-up from various aspects and to lay down different performance levels. My analysis only encompasses real convergence, which means that I only analyse the catching-up process and opportunities of the four Visegrad countries with a view to their GDP per capita figures, their main labour market indicators and productivity.

In my paper, I present the results of the convergence calculations I did as well as the conclusions that may be drawn from them with the help of multi-level analyses that at the same time allow for describing both the functionality and the efficiency of the European Union.

Kulcsszavak: felzárkózás, visegrádi négyek, konvergencia, regionális kiegyenlítődés, Európai Unió

Keynotes: catching up, visegrad countries, real convergence, regional equalisation, European Union

1. Bevezetés

A gazdasági konvergenciára vonatkozó kutatások eredményei nagyszámban állnak rendelkezésre, e vizsgálatok és az ezekből fakadó akár elméleti, akár gyakorlati következtetések széles spektrumon szóródnak attól függően, hogy az elemzések mely régióra vonatkoznak, milyen kiterjedésűek vagy akár attól, hogy milyen indikátorokat vonnak be számításaikba, vagyis mely makrogazdasági mérőszám(ok) alapján számszerűsítik a vizsgált régió területei közötti utolérést vagy kiegyenlítődést.

A gazdasági felzárkózással, kiegyenlítődéssel foglalkozó elemzések számát kívánja gyarapítani e tanulmány is. Az unió tagállamai közötti konvergenciát vizsgáló elemzések, többségükben az uniós tagállamok közötti kiegyenlítődést mutatják ki a reálkonvergenciára vonatkozóan:

- Goecke 2013-as munkájában arra a megállapításra jutott, hogy az unió 15 tagállamának az 1950-es év egy főre jutó jövedelme és a jövedelem 2012-ig tartó növekedési üteme között negatív előjelű a kapcsolat, ezért érvényesül az a neoklasszikus feltevés, hogy a vizsgálat kezdetekor szegényebb országok magasabb növekedési rátával rendelkeznek. Ezzel igazolta, hogy az EU országai között létezik kiegyenlítődés, vagyis konvergencia, bár 2007 után már divergens tendenciát mutatott ki.¹
- Kaitila 1999 és 2012 között az EU 27 tagállama között mutatott ki béta és szigma konvergenciát.²
- Gill és Raiser 2012-es munkájában már tágabb időintervallumra végzett konvergencia-számításokat, 1950 és 1980, illetve 2000 és 2010 között mutatott ki a 27 államra szigma konvergenciát.³
- Cuaresma és szerzőtársai pedig már a 28 uniós tagállam esetében, az 1995–2009 közötti időszakra vonatkozóan mutatták ki a béta konvergencia fennállását. Összefoglalóan ezek a tanulmányok az egyes tagállamok egy főre jutó GDP-jének alakulása alapján, az összes tagállam között bizonyították az országok közötti konvergenciát.⁴
- Busch a 2004-ben csatlakozott országok esetében a többi tagállamhoz való felzárkózási folyamat sikerességét azzal bizonyította, hogy a csatlakozást követően az új tagállamok külkereskedelme,

nemzetközi tőkeáramlása, a személyek áramlása 2012-re nagymértékben bővült. A szerző a konvergencia folyamat felgyorsulását is bizonyította azzal, hogy a vizsgált időszakban a tíz tagállam bruttó nemzeti jövedelme, bruttó beruházása, bruttó belföldi felhasználása, K + F kiadásai és nettó tőkeállománya egyre jobban közelítette az EU15-ök átlagát.⁵

Ezektől a megállapításoktól eltérő eredményeket kapunk, amennyiben egy-egy országot vagy kisebb országcsoportot kiválasztunk – jelen esetben a visegrádi államokat – és azt vizsgáljuk, hogy ezek az országok hosszabb időszakon keresztül, bizonyos makrogazdasági mutatók alapján fejlettebb társaikhoz való közeledést vagy távolodást mutatnak. Tanulmányomban az ezzel kapcsolatos számításaim eredményét mutatom be.

További kérdésként merül fel, hogy a vizsgált országok egy feltételezett utolérés érdekében milyen áldozatokat hoznak, vagyis az európai társakhoz való felzárkózás, regionális polarizálódás mellett fog-e megvalósulni?⁶ Más megfogalmazásban e gondolat úgy jelenik meg, hogy az új országokon belüli területi egyenlőtlenségek akadályozhatják a felzárkózási folyamatot, így szükségessé válik a „belső konvergencia” létezésének vizsgálata is. Bourdin az uniós belüli jövedelmi (GDP/fő) konvergencia vagy divergencia kimutatásához nem csupán a külső felzárkózást (konvergencia) vagy annak hiányát (divergencia) veszi figyelembe, hanem ezzel párhuzamosan vizsgálja a belső egyenlőtlenségek csökkenését vagy növekedését is.⁷ Összeségében arra keressük a választ, hogy az 1. számú táblázat mely sorába és oszlopába soroljuk be a négy országot.

1. táblázat: Külső és belső konvergencia-folyamatok
Table 1.: External and internal convergence processes

		Külső felzárkózás	
		Konvergencia	Divergencia
Belső egyenlőtlenségek	Növekedése	???	???
	Csökkenés	???	???

Forrás: Bourdin (2015) alapján

A konvergencia, illetve egy elmaradottabb régió felzárkózásának vizsgálatakor azonban nem megkerülhető az utolérés esélyeinek felmérése. A 2004-ben és azt követően csatlakozott országok, és e kategórián belül Magyarország utolérési teljesítményének értékelésekor azonban szem előtt kell tartanunk, hogy a fejlettebb gazdaságok utolérésére ritka jelenség. A rendszerváltó országok esetében az átalakulást követő fejlődési pályák jelentősen eltérnek, a felzárkózás vagy lemaradás, sőt a stagnálás sem törvényszerű, eleve elrendeltetett.⁸

A későbbiekben ismertetésre kerülő, Barro és Sala-i Martin elméletéhez köthető következtetés (mely szerint a kevésbé fejlett országok magasabb növekedési ütemmel rendelkeznek, mint fejlettebb társaik) alátámasztja Jánossy gazdasági fejlődésre vonatkozó nézetét: a szegényebb országok képesek közelebb kerülni gazdagabb társaikhoz a technikai vívmányok terjedési folyamata és a munkatermelékenység fokozódása miatt.⁹ Levitt gondolata hasonló: szerinte a technológia fejlődése egy egységes világpiac kialakulásához vezet, az árverseny sztenderdizált piacokat alakít ki, ez pedig az árak, bérek és jövedelmek konvergenciáját és az intézményrendszer összehangolását eredményezi.¹⁰

Az utolérés és felzárkózás vonatkozásában, a fejletlenebb régiók és az EU-csatlakozás viszonylatában szem előtt kell tartani a lemaradás és stagnálás veszélyét is. Artner és Róna igazolta, hogy a gyengébb státusz (az euró-zónán belül) olyan veszélyt rejt magában – az optimális valutaövezetek elmélete alapján¹¹ –, hogy a kevésbé fejlett országoktól a számukra túl erős valuta miatt, a jövedelem átcsoportosul a fejlettebb államokhoz.¹² Így a gyengébb versenyképességű országoknak a valutaövezeti csatlakozást követően ezzel a hátránnyal is meg kell majd küzdeniük.

Tanulmányomban nem célokom annak megítélése, hogy az utolérés lehetőségei kapcsán az egyes megközelítéseket értékeljem, a dolgozat inkább arra a kérdésre keresi a választ, hogy a visegrádi országok az elmúlt 18 évben milyen eredményességet értek el a konvergencia folyamatában.

2. Módszertan

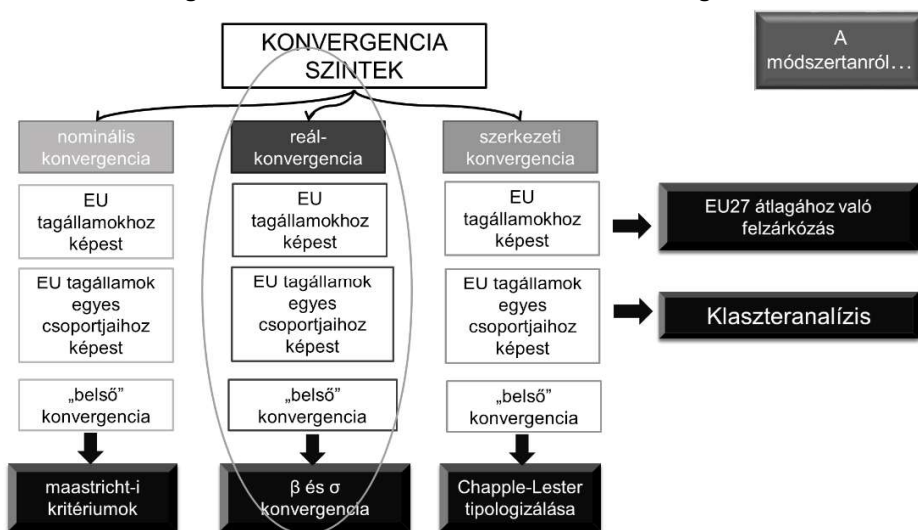
Bármely ország, jelen esetben Csehország, Szlovákia, Magyarország és Lengyelország felzárkózási folyamatát több szinten és több dimenzióban lehetséges vizsgálni: a dimenziók elemzéséhez az ICEG EC által is publikált három kategóriát használom, ezek közül e tanulmányban, területi okokból csupán a reálkonvergenciát vizsgálom.¹³

A reálkonvergencia összefoglalóan a gazdasági fejlettség mérőszámait tartalmazza, a vizsgálatban az egy főre jutó GDP, a termelékenység, a munkanélküliségi és a foglalkoztatási ráta képzik e kategóriát. A szintek alapvetően a vizsgálat területi kiterjedését, egyre „szűkebb” viszonyítási alapok meghatározását jelentik: e lehatárolást az teszi szükségessé, hogy egyrészt az EU országaihoz való viszonyítás nem feltétlenül nyújt torzításmentes képet, mert a 28 tagállam között is találhatóak fejlettségbeli eltérések. Ebből adódóan a viszonyítási alapot képző EU államokat is csoportosítom, majd megvizsgálom, hogy a vizsgált országok az uniós tagállamok mely csoportjához tartoznak a fejlettségük alapján.

Továbbá a számítások során nem elegendő csupán azt nézni, hogy az EU tagállamok gazdasági teljesítményéhez képesek-e az elemzésbe bevont országok közeledni, hanem az is fontos, hogy az egyes országon belül létezik-e konvergencia, az adott gazdaság közeledik-e egy egyensúlyi állapothoz.

A következő, 1. számú ábra röviden illusztrálja a konvergencia ilyen jellegű elemzésének kereteit:

1. ábra: A konvergencia szintjei és dimenziói
Figure 1.: The levels and dimensions of convergence

Forrás: ICEG (2005) alapján saját szerkesztés

A reálkonvergencia vizsgálatának első szintjét az uniós átlaghoz való viszonyítás,¹⁴ második szintjét az országcsoportokkal történő összehasonlítás jelenti. A 2004-ben és később tagállammá vált országok csatlakozási döntésében az is szerepet játszott, hogy hasonló fejlettségi és jóléti szintet akartak biztosítani saját maguk számára, mint amilyen a régi tagállamok is rendelkeztek. A régi tagállamok kifejezés azonban túl általános kategória, hiszen az ő belépésükkor még nem voltak érvényben a maastrichti szerződés kritériumai, ami szigorú államháztartási gazdálkodásra motiválta volna az egyes államokat, emellett az EU15 tagállamai között jelentős fejlettségbeli különbségek voltak és léteznek jelenleg is. A 2004-ben csatlakozott országok között szintén nagy eltérések mutatkoznak, így az egész Európai Unió akár gazdasági, akár társadalmi-politikai szempontból túl sokszínűnek bizonyul ahhoz, hogy teljes egészében viszonyítási alapnak választhassuk. Az új tagállamok, teljesítményének elemzése során nem mindegy, hogy az adott állam valamely, vizsgálatba

bevont makrogazdasági mutatója mely EU országhoz konvergál: az államadósság terén például szerencsésebb, ha Észtország 7%-os GDP arányos mutatója felé közelednek a vizsgált országok, és nem a görög több mint 100%-os felé. Ezért tartom fontosnak az EU tagállamok csoportba sorolását és a csoport béli hovatarozás alapján történő elemzést.

A csoportképzést klaszteranalízist alkalmaztam. A klaszterképzés olyan eljárás, amelyben az egyes elemekhez rendelt változók jelentik azokat a dimenziókat, melyek mentén az országokat oly módon szándékozom csoportosítani, hogy az egy csoportba tartozók minden változó mentén közel legyenek egymáshoz, míg a többi csoporttól távol eszenek.¹⁵

Az elemzést hierarchikus klaszterképzésre építettem (ezen belül a csoportátlagok közötti távolság alapú csoportosítás), melynek lényege, hogy az egyedtől indulva lépésenként hoz létre klasztereket mindaddig, amíg egy csoportba össze nem tudja foglalni az elemeket. Az átláthatóság érdekében a reálkonvergencia vizsgálatához 3 mutatót alkalmazok, az elemzés során minden esetben szükséges 0 és 1 érték közötti standardizálás.

Az adott ország régióinak fejlettségbeli különbségeinek bemutatásához béta és szigma konvergencia számításokat alkalmaztam.

Abszolút béta konvergenciáról beszélhetünk, ha a szegényebb országok gyorsabban növekednek, mint a gazdagok. Ha több ország t -edik és $T + t$ -edik időpontjára vonatkozó, egy főre jutó PPS-ben kifejezett keresztmetszeti adatsorát ismerjük, akkor a következő regressziós egyenlet írható fel:

$$\gamma_{i,t,t+T} = \alpha + \beta \ln(y_{i,t}) + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

ahol $\gamma_{i,t,t+T} = \ln\left(\frac{y_{i,t+T}}{y_{i,t}}\right) / T$ az i -edik gazdaság t és $t + T$ időpontja közötti átlagos éves GDP növekedési ráta, $\ln(y_{i,t})$ pedig az i -edik gazdaság t időpontjára vonatkozó jövedelem logaritmus. Ha $\beta < 0$, akkor az adat-sorban kimutatható a konvergencia.¹⁶

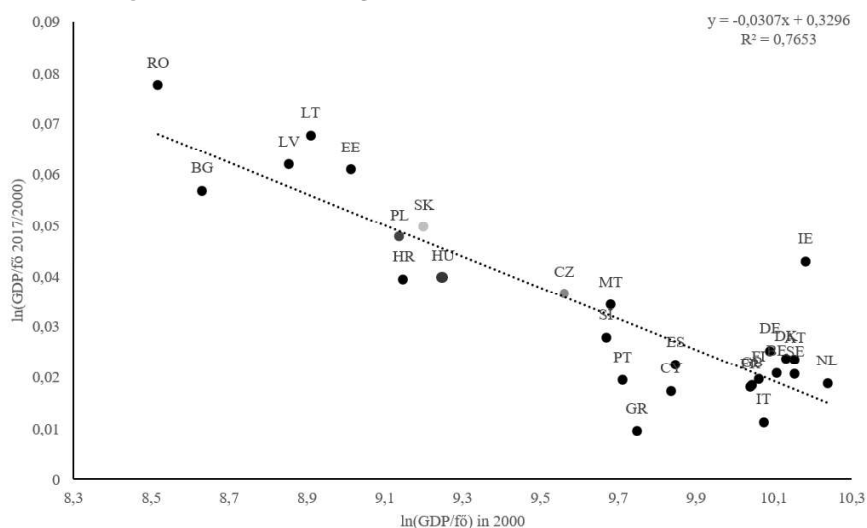
E konvergencia-elmélet kapcsán nem kerülhető meg a modell kritikája sem: Quah rámutatott, hogy a keresztmetszeti adatokból számított regresszió eredményei nem támasztják alá a béta konvergenciát.¹⁷

3. Eredmények

3.1. Az uniós tagállamokhoz való felzárkózás

Az elemzés során első lépésben azt vizsgálom, hogy az uniós tagállamai között 2000 és 2017 között beszélhetünk-e konvergenciáról, tehát azt, hogy kimutatható-e ebben az időszakban béta konvergencia. A számítások eredményét a 2. ábra mutatja:

2. ábra: Béta konvergencia az EU-ban 2000 és 2017 között
Figure 2.: Beta convergence in the EU between 2000–2017

Forrás: saját számítás Eurostat adatai alapján (2018)

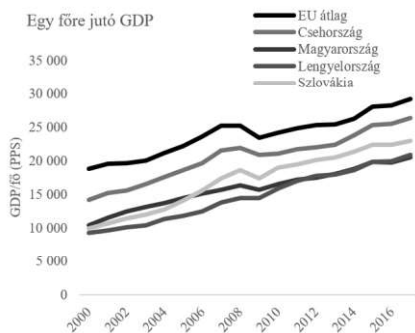
Az ábra függőleges tengelyén az 1 főre jutó GDP 2000–2017 közti növekedési ütem logaritmus, a vízszintes tengelyen a 2000 évi 1 főre jutó GDP logaritmus szerepel, az ábra így az (1) egyenletet szemlélteti. Az illesztett egyenes meredeksége – a béta mutató – negatív (–0.0307). A regressziós számítások alapján 2000 és 2017 között az uniós tagállamai között, erős magyarázó erő mellett, 5% alatti szignifikancia mellett kimutatható a konvergencia, így kijelenthető, hogy ebben az időszakban a kevésbé fejlett országok gyorsabb ütemben fejlődtek fejlettebb társaikhoz képest.

Az árnyaltabb kép érdekében nézzük meg, hogy a vizsgált négy ország adatpontja hol helyezkedik el a regressziós egyeneshez viszonyítva: Csehország és Szlovákia adatai az egyenes felett találhatók, vagyis ez a két ország a becsült növekedési ütemhez képest magasabb értékkel rendelkezik, tehát részei a béta segítségével meghatározott konvergenciafolyamatnak. Magyarország és Lengyelország esetében ennek az ellenkezőjét tapasztalhatjuk: növekedési ütemük nem éri el a regressziós

egyenes által kijelölt szintet, így e két országra a két időpont között divergencia jellemző.

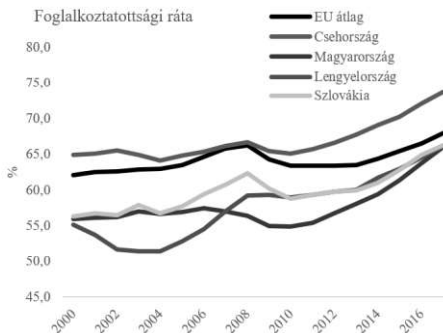
A 3., 4. és 5. ábra a fontosabb reálgazdasági mutatók alakulását mutatja 2000 és 2017 között, a négy országban, illetve az unióban átlagosan.

3. ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása
Figure 3.: Changes in GDP per capita

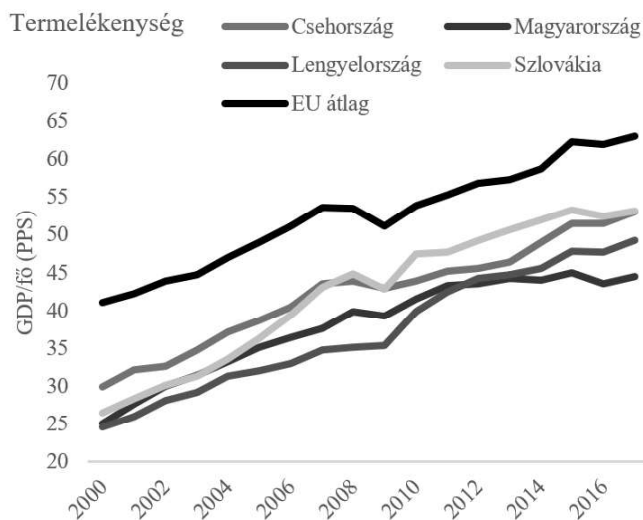
Forrás: Eurostat (2018)

4. ábra: A foglalkoztatottság alakulása
Figure 4.: Changes in employment

Forrás: Eurostat (2018)

5. ábra: A termelékenység alakulása
Figure 5.: Changes in productivity

Forrás: AMECO (2018)

A négy ország egy főre jutó GDP-jének alakulásának vizsgálatakor az látható, hogy Csehország és Szlovákia 2000 után, egészen a gazdasági világválságig meredekebb növekedésre volt képes, mint az uniós átlag,

majd az ezt követő időszakban a növekedési ütemük gyakorlatilag megfelel az uniós ütemnek.

Magyarország és Lengyelország esetében a válságot követően alacsony mértékű távolodás tapasztalható.

A foglalkoztatás alakulása kedvezőbb képet fest a négy országról: Csehország foglalkoztatási rátája egyre inkább meghaladja az uniós átlagot, míg a másik három ország közelíti azt.

A termelékenység vizsgálatakor, az ábra alapján Magyarország és Szlovákia 2014 óta távolodik, elmarad az uniós teljesítménytől, míg Lengyelország és Csehország termelékenységének változása közel azonos az uniós átlag változásával, de ez a párhuzamos teljesítményjavulás kevés az utoléréshez.

Összegezve: Magyarország és Lengyelország, 2000 és 2017 között a többi uniós ország reálgazdasági teljesítményétől inkább távolodik. Szlovákia ugyan a béta konvergencia, a foglalkoztatás és a jövedelem terén felzárkózást mutat, azonban a termelékenysége az elmúlt években elszakadt az uniós átlagtól. Csehország minden területen pozitív eltérést mutat a többi V4 országokhoz és a foglalkoztatás mértékében az uniós többi tagállamához képest is.

3.2. Uniós államok csoportjai a reálkonvergencia alapján

A következőkben azt vizsgálom, hogy az egy főre jutó GDP, a foglalkoztatási ráta és a termelékenység alapján, a 2000 és 2017 között eltelt időszakban milyen országcsoportok képezhetők és a vizsgált négy ország mely csoporthoz tartozik. A számítások három, egymástól szignifikáns módon elkülönülő csoportot eredményeztek, az egyes csoportok elnevezését és jellemzőit a 2. számú táblázat mutatja, a 3. számú táblázat pedig az országok besorolását tartalmazza.

2. táblázat: Az átlagos foglalkoztatás, egy főre jutó GDP és termelékenység az egyes országcsoportokban 2000–2017 időszakban

Table 2.: Average employment rates, GDP per capita figures and productivity levels between 2000 and 2017 in the various development groups

Országcsoportok	Foglalkoztatási ráta		Egy főre jutó GDP		Termelékenység	
	Átlag (%)	N	Átlag (PPS)	N	Átlag (ezer PPS)	N
Kevésbé fejlett	58,40	11	14 424,48	9	26,56	3
Közepesen fejlett	65,30	9	21 542,86	7	42,56	12
Fejlett	71,89	7	29 925,00	10	63,22	11

Forrás: Eurostat (2018) és AMECO (2018) alapján saját számítás

Magyarország, Lengyelország és Szlovákia a vizsgált idősakra vonatkozóan, mindhárom mutató terén a legkevésbé fejlett országcsoportba tartozik. Csehország jelenti ismét a kivételt: az egy főre jutó GDP terén

ugyan ez az ország is a legkevésbé fejlett országok közé sorolható, viszont a foglalkoztatás alapján már a közepesen fejlett, míg a termelékenysége alapján a fejlett országcsoporthoz tartozik.

3. táblázat: Országcsoporthoz a reál gazdasági teljesítmény alapján 2000–2017 között

Table 3.: Country groups based on real economic position between 2000 and 2017

		Egy főre jutó GDP alapján								
		Alacsony			Közepes			Magas		
		Termelékenység alapján			Termelékenység alapján			Termelékenység alapján		
		Alacsony	Közepes	Magas	Alacsony	Közepes	Magas	Alacsony	Közepes	Magas
Foglalkoztatási ráta alapján	Alacsonyban fejlett	Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Horvátország	Románia, Bulgária		Görögország, Málta		Spanyolország			Belgium, Olaszország
	Közepesen fejlett	Észtország, Litvánia	Lettország	Csehország, Ciprus, Portugália, Szlovénia						Franciaország
	Fejlett									Dánia, Németország, Hollandia, Ausztria, Finnország, Svédország, Egyesült Királyság, Írország

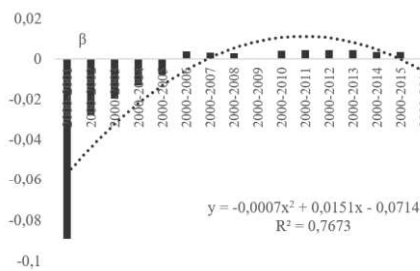
Forrás: Eurostat (2018) és AMECO (2018) alapján saját számítás

3.3. Belső egyenlőtlenségek

A belső kiegyenlítődéskutatáshoz a korábban már ismertetett béta konvergencia mutatóját alkalmazom. A béta konvergencia számításakor a már összefoglalt szakirodalom jellemzően két időpont között (például 2000 és 2017 között) számítja ki a béta értékét, esetleg egy hosszabb időszakot bont két-három részre valamely meghatározó gazdasági esemény alapján (például az uniós csatlakozás éve és a gazdasági világváltság éve között, majd az ezt követő időszakban).

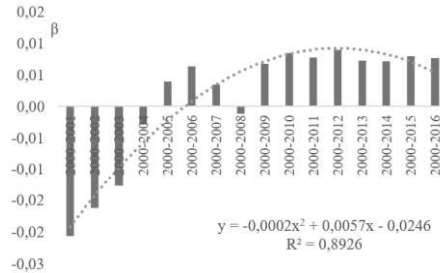
A következőkben a magyar megyék, a cseh és szlovák kerületek, illetve a lengyel vajdaságok egy főre jutó GDP-jéből kiindulva, 2000-es évet bázisul véve ismertetem a béta értékének alakulását az egyes országokban. Tehát a 6., 7., 8. és 9. számú ábra azt mutatja, hogy rendre hogyan alakult a kiinduló év egy főre jutó GDP-jének logaritmus és az átlagos GDP növekedési ütem logaritmus közötti összefüggést szemlélítő regressziós egyenes meredeksége 2000–2001, majd 2000–2002, majd 2000–2003 stb. között:

6. ábra: Béta alakulása Magyarországon
Figure 6.: Changes in beta convergence in Hungary

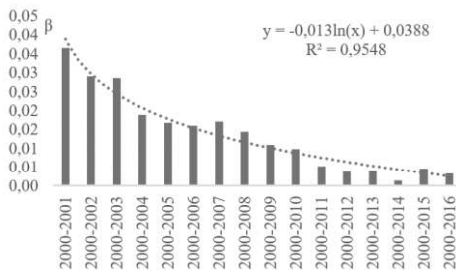
Forrás: Eurostat (2018) alapján saját számítás

7. ábra: Béta alakulása Lengyelországban
Figure 7.: Changes in beta convergence in Poland

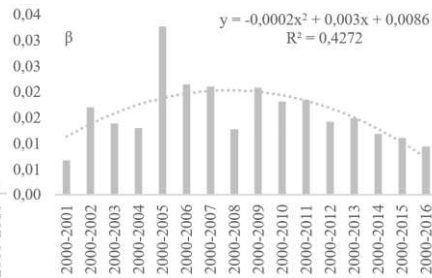
Forrás: Eurostat (2018) alapján saját számítás

8. ábra: Béta értékei Csehországban
Figure 8.: Changes in beta convergence in the Czech Republic

Forrás: Eurostat (2018) alapján saját számítás

9. ábra: Béta értékei Szlovákiában
Figure 9.: Changes in beta convergence in Slovakia

Forrás: Eurostat (2018) alapján saját számítás

A megyék (kerületek vagy vajdaságok) között abban az esetben mutatható ki a konvergencia, ha béta értéke negatív. Lengyelország és Magyarország esetében azt láthatjuk, hogy a béta értéke a kezdeti időszakban negatív volt, de abszolút értéke egyre csökkent, majd egy pozitív növekvő szakaszt követően lassan csökken, de még mindig a pozitív tartományban: összességében a kiegyenlítődést nagy mértékű divergencia követte, melynek csupán a fokozódása torpant meg az elmúlt években.

Szlovákiában a kerületek közötti egyenlőtlenség már eleve is kirívóan magas volt, a „széttartás” ütemében láthatunk javuló tendenciájú változást.

Csehországban a másik három országtól eltérő tendencia figyelhető meg: a divergens folyamat mértéke fokozatosan csökken, kérdés, hogy a jövőben várhatóan eléri-e a negatív tartományt és a kerületek között ki-mutatható lesz-e a kiegyenlítődés.

4. Összefoglalás

Az elemzések és publikációk az uniós tagállamok között, a reálkonvergencia terén kiegyenlítődést mutatnak ki, több időszakra, többféle országcsoporthoz. Számításaim ezt nem cáfolják: az EU országainak jövedelme között kimutatható a béta konvergencia.

Ezt a képet azonban némiképp árnyalja, hogy ennek, az egyenlőség irányába tartó folyamatnak bizonyos országok nem részei. Vannak olyan államok, amelyek a szegényebb kiinduló állapotuk ellenére is leszakadnak társaiktól. Az ilyen, lemaradó országok közé tartozik Magyarország és Lengyelország. A konvergencia-folyamatban viszont Csehország és Szlovákia is érintett, hiszen olyan országok, amelyek a kiinduló, alacsonyabb szintű jövedelmük mellett magasabb növekedési ütemmel rendelkeztek, mint gazdagabb társaik.

Csehország minden vizsgálati szinten és minden mutató mentén kilóg a V4 államok közül: reálgazdasági szempontból fokozatosan zárkózik fel a fejlettebb uniós tagállamokhoz.

Magyarország, Lengyelország és Szlovákia viszont minden tekintetben elmarad vagy leszakadást mutat az uniós átlaghoz képest: mind az egy főre jutó GDP, mind a foglalkoztatás és a termelékenység terén a legkevésbé fejlett országcsoporthoz tartoznak. Valójában e három ország jelenti a legkevésbé fejlett kategóriát, csak Horvátország sorolható még ebbe a csoportba.

Az előbb felsorolt három makrogazdasági mutató egyidejű alacsony értéke mindenképpen jelzésértékű. Egy alacsony szintű jövedelemmel és foglalkoztatással rendelkező ország hosszú távú felzárkózási esélyeit nagyban javítja, ha a termelékenysége magas, vagy legalább növekvő tendenciát mutat. Az országok besorolása során például Románia a hatékonyság terén jobb mutatóval bír, mint Magyarország, Szlovákia vagy Lengyelország, ez jobb versenyképességi pozíciót jelent, amely hosszú távon Románia gyorsabb ütemű felzárkózását biztosítja. Más országok relatív pozíciójának javulása viszont a vizsgált régió felzárkózási esélyét csökkenti, így hosszabb távon az utolérés esélyeit jelentősen rontja.

A három ország lemaradásának számos oka van, ezek közül egy lehetséges magyarázat a területi egyenlőtlenségek rögzülése. Míg a csatlakozást megelőző időszakban a magyar megyéken és a lengyel vajdaságokon belül a jövedelem kiegyenlítődése volt jellemző, az azóta eltelt időszakban az egyenlőtlenségek fokozódnak, a „szegény” megyék, illetve vajdaságok lemaradnak, míg a fejlettebb régiók tovább fejlődnek. A szlovák kerületek esetében ez a megállapítás fokozottan igaz, hiszen ebben az országban már a kiinduló 2000-es évben is nagy eltérések mutatkoztak a regionális fejlettségben. Az egyenlőtlenségek stagnálása, bizonyos időszakokban fokozódása azt sejteti,

hogy a vizsgált országokban keletkező többletjövedelem, származzon az akár az uniós támogatásokból, akár a hagyományos növekedést hajtó tényezőkből, a lemaradó régiókat egyre inkább perifériára sodorja.

A visegrádi államok felzárkózását és a regionális polarizálódási folyamatokat vizsgálva szem előtt kell tartanunk, hogy a négy ország már a rendszerváltáskor is eltérő pozícióból indult a gazdasági-társadalmi fejlettség terén: Csehország már harminc éve is kimagasló eredményeket mutatott. A többi visegrádi állam közül viszont Magyarország került az élre, Szlovákia és Lengyelország küzdött a legnagyobb elmaradással. 2000 és 2005 között mind a négy ország esetében látványos volt az unióhoz való felzárkózás mértéke, azonban e teljesítményjavulás mögött Magyarország esetében magas mértékű eladósodás állt. Ez okozhatta, hogy 2006 után Magyarország a másik három visegrádi államhoz képest eltérő növekedési és integrációs pályára állt, hiszen a későbbi gazdasági világválság hazánkat már eleve egy recessziós állapotban érte utol, ezért a krízisből való kilábalás is több korlátba ütközött és hatása máig érzékelhető. Ezzel párhuzamosan Csehország és Szlovákia költségvetése lehetővé tette a gyorsabb válságkezelést, míg Lengyelország gazdasági teljesítménye a zuhanás helyett inkább stagnált.

Az elmúlt tíz év egyelőre nem bizonyult elégnak ahhoz, hogy az így kialakult különbségeket kezelje: Csehország megtartotta ugyan a vizsgált régió belüli vezető helyét, Szlovákia és Lengyelország esetében bizonyos területeken (például munkanélküliség csökkenése és a belső egyenlőtlenségek erősödésének csökkenése) tapasztalható javulás, míg Magyarország az alkalmazott vizsgálati szempontok alapján elakadt a konvergencia folyamatában.

A tanulmány elején feltett kérdésre a válasz: Csehország esetében a regionális egyenlőtlenségek csökkenő mértékű megléte mellett az ország közeledik az uniós átlaghoz, bizonyos területen pedig meg is haladja azt. Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában ingadozó mértékű, de a negatív tartományhoz nem közeledő béta érték jellemző, ami tartós regionális polarizációra utal. E kedvezőtlen folyamatot fokozza, hogy ezek az országok az uniós társaktól egyre inkább elmaradnak. A 4. táblázat mutatja a végeredmények összegzését.

Ez az eredmény alátámasztja Benedek és Kocziszky elemzési eredményeit, számításaik alapján a visegrádi négyek az EU átlagához viszonyított országos szintű konvergencia csak növekvő belső polarizáció és periferezálódás mellett volt elérhető.¹⁸ Ezt a következtetést annyiban érdemes csak módosítani, hogy a visegrádi államok uniós átlaghoz való közeledése egyelőre nem látványos: az idősorok alapján a négy ország teljesítménye a vizsgált mutatók tekintetében az uniós átlaggal párhuzamosan alakult.

4. táblázat: Visegrádi országok besorolása
Table 4.: Grouping the visegrad countries

		Külső felzárkózás	
		Konvergencia	Divergencia
Belső egyenlőtlenségek	Növekedése		Magyarország Lengyelország Szlovákia
	Csökkenés	Csehország	

Forrás: Bourdin(2015) alapján saját szerkesztés

JEGYZETEK/NOTES

- Goecke, H. (2013): Europa driftet auseinander. Ist dies das Ende der realwirtschaftlichen Konvergenz? iw-Trends, Köln. http://www.iwkoeln.de/_storage/asset/138521/storage/master/file/4183921/download/TR-4-2013-Goecke.pdf, 67–79. o.
- Kaitila, V. (2013): Convergence, Income Distribution, and the Economic Crisis in Europe; Etna Working Papers, No. 14. 17 June 2013. <http://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Working-Papers-14.pdf>
- Gill, S. I.–Raiser, M. (2012): Europe’s Golden Growth – Restoring the Lustre of the European Economic Model; The World Bank, Washington 2012. Retrieved from: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/04/20/000386194_20120420032146/Rendered/PDF/681680PUB0EPI004019020120Box367902B.pdf
- Cuaresma, J. C.–Havettová, M.–Ábaj, M. (2012): Income Convergence Prospects in Europe: Assessing the Role of Human Capital Dynamics; Department of Economics Working Paper No. 143, Wirtschafts Universität Wien, July 2012. <https://epub.wu.ac.at/3597/2/wp143.pdf>
- Cuaresma, J. C. – Havettová, M. –Ábaj, M. (2012): Income Convergence Prospects in Europe: Assessing the Role of Human Capital Dynamics; Department of Economics Working Paper No. 143, Wirtschafts Universität Wien, July 2012. <https://epub.wu.ac.at/3597/2/wp143.pdf>
- Nemes Nagy, J. (2005): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai In: Dövényi–Schweizer (ed.): A földrajz dimenziói; Budapest MTA FKI, 141-158. o.
- Bourdin, S. (2015): National and regional trajectories of convergence and economic integration in Central and Eastern Europe; The Canadian journal of regional science – La revue canadienne des sciences régionales 38(1/3), December 2015, 55–63. o.
- Csaba, L. (2006): A fölemelkedő Európa. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Jánossy, F. (1975): A gazdasági fejlődés trendvonaláról. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

10. Levitt, T. (1983): The Globalisation of Markets. *Harvard Business Review*, Vol. 25. Issue 3 May-June 1983. pp. 92–102.
11. Mundell, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas; *The American Economic Review*, Vol. 51. No. 4. (September). pp. 657–665.
12. Artner, A.–Róna, P. (2012): Eurosz(k)epszis: Az optimális valutaövezet elmélete és az euró gyakorlata; *Köz-Gazdaság VII. évfolyam 1. szám* (február) 83–102. o.
13. ICEG EC (2005): ICEG Európai Központ és Világgazdaság Az új tagállamok konvergencia-indexe 2005/1 jelentés. http://www.iceg-memo.hu/hun/_docs/publikaciok/egyeb/konvergencia05_1.pdf
14. A számításokat Luxemburg kiváló eredményei jelentős torzítják, így a tanulmány számításaiból ezeket az outlier értékeket ki kellett szűrni, vagyis az idősorok elemzése során Luxemburg adatai nem részei az uniós átlag, vagy a későbbi csoportátlagok kiszámításának.
15. Barna, I.–Székelyi M. (2002): *Túlélőkészlet az SPSS-hez*; Typotex Kiadó, Budapest.
16. Sala-i Martin, Xavier (1995): The Classical Approach to Convergence Analyses; *The Economic Journal* No. 437; Yale University and Universitat Pompeu Fabra.
17. Quah, Danny T. (1993): Galton’s Fallacy and Test of the Convergence Hypothesis; *Scandinavian Journal of Economics* Vol. 95. No. 1. 427–443. o.
18. Benedek, J.–Kocziszky, Gy. (2017): Területi polarizáció és konvergencia a visegrádi országokban. *Magyar Tudomány* <http://www.matud.iif.hu/2017/03/02.htm> , letöltés: 2019. július 1.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Artner, A.–Róna, P. (2012): Eurosz(k)epszis: Az optimális valutaövezet elmélete és az euró gyakorlata; *Köz-Gazdaság VII. évfolyam 1. szám* (február) 83–102. o.
- Barna, I.–Székelyi M. (2002): *Túlélőkészlet az SPSS-hez*; Typotex Kiadó, Budapest.
- Benedek, J.–Kocziszky, Gy. (2017): Területi polarizáció és konvergencia a visegrádi országokban. *Magyar Tudomány* <http://www.matud.iif.hu/2017/03/02.htm>, letöltés: 2019. július 1.
- Bourdin, S. (2015): National and regional trajectories of convergence and economic integration in Central and Eastern Europe; *The Canadian journal of regional science – La revue canadienne des sciences régionales* 38(1/3), 2015. december 55–63. o.
- Busch, B. (2014): Zehn Jahre Osterweiterung der Europäischen Union. *iw-Trends* 1/2014; Retrieved from: http://www.iwkoeln.de/_storage/asset/161537/storage/master/file/4353264/download/TR-1-2014-Busch.pdf, 29 May 2015.
- Csaba, L. (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémia Kiadó, Budapest.

- Cuaresma, J. C.–Havettová, M.–Lábaj, M. (2012): Income Convergence Prospects in Europe: Assessing the Role of Human Capital Dynamics; Department of Economics Working Paper No. 143, Wirtschafts Universität Wien, July 2012. <https://epub.wu.ac.at/3597/2/wp143.pdf>, letöltés: 2015. május 7.
- Goecke, H. (2013): Europa drifitet auseinander. Ist dies das Ende der realwirtschaftlichen Konvergenz? iw-Trends, Köln. http://www.iwkoeln.de/_storage/asset/138521/storage/master/file/4183921/download/TR-4-2013-Goecke.pdf letöltés: 2015. május 7. 67–79. o.
- Gill, S. I.–Raiser, M. (2012): Europe's Golden Growth – Restoring the Lustre of the European Economic Model; The World Bank, Washington 2012. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/04/20/000386194_20120420032146/Rendered/PDF/681680PUB0EPI004019020120Box367902B.pdf letöltés: 2015. május 7.
- ICEG EC (2005): ICEG Európai Központ és Világgazdaság *Az új tagállamok konvergencia-indexe* 2005/1 jelentés. http://www.iceg-memo.hu/hun/_docs/publikaciok/egyeb/konvergencia05_1.pdf letöltés: 2014. június 11.
- Jánossy, F. (1975): A gazdasági fejlődés trendvonaláról. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Kaitila, V. (2013): Convergence, Income Distribution, and the Economic Crisis in Europe; ETLA Working Papers, No. 14. 17 June 2013. <http://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Working-Papers-14.pdf>, letöltés: 2015. május 7.
- Levitt, T. (1983): The Globalisation of Markets. Harvard Business Review, Vol. 25. Issue 3 May-June 1983. pp. 92–102.
- Mundell, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas; The American Economic Review, Vol. 51. No. 4. (September). pp. 657–665.
- Nemes Nagy, J. (2005): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai In: Dövényi–Schweizer (szerk.): A földrajz dimenziói; Budapest MTA FKI, 141–158. o.
- Quah, Danny T. (1993): Galton's Fallacy and Test of the Convergence Hypothesis; Scandinavian Journal of Economics Vol. 95. No. 1. 427–443. o.
- Sala-i Martin, X. (1995): The Classical Approach to Convergence Analyses; The Economic Journal No. 437; Yale University and Universitat Pompeu Fabra 1019–1036. o.